**THE ACTIVITIES OF ORAL AND WRITTEN
TRANSLATION WITHIN THE EXAMPLES OF
THE FACULTIES AT ISTANBUL UNIVERSITY
(1933-1945)**

**İstanbul Üniversitesi Fakülteleri Örneğinde Sözlü ve Yazılı
Çeviri Faaliyetleri (1933-1945)¹**

Şule ERDOĞDU YILMAZ²

Abstract

With the reform of Istanbul University in 1933, the faculties of Medicine, Science, Literature, Law and Economics were established. Discussing with foreign professors fleeing Hitler's Germany, a contract was signed to fill a gap in the teaching staff. After the Language- and Alphabet Revolution, scientific works written in the new language were needed in libraries. The need was tried to be fulfilled by adding an article to the respective contract, and oral and written translation into Turkish started, the field where the new alphabet was used in the scientific sense was the university. Turkish scholars translated foreign scholars' scientific works, exam questions and lessons. Although this translation support seemed like a pertinent step at the beginning, it resulted in some obstacles over time in terms of foreign scholars and Turkish students needing translation and Turkish scholars providing it. There were some positive aspects, such as being competent in the scientific field through the translations, increasing the forms capital in the context of Bourdieu, and having the opportunity to work with foreign professors, but the involvement of Turkish scholars even in the examination processes caused them not to have sufficient and effective time to develop themselves and do scientific research. German professors' subjective evaluations about interpreting were included in the findings of this research. Thus, the perspectives towards the ones described as lay interpreters were discussed. This study carried out in the fields of Translation Studies and translation history will enrich the related literature, hoping to contribute to similar studies.

Keywords: *University reform, faculties established at Istanbul University, German speaking scientists, activities of oral and written translation, translation history*

¹ Bu makale Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD programı kapsamında devam eden Doktora çalışmasının bir bölümünden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD Programı, suleerdogdu@ymail.com

Öz

1933'te yapılan İstanbul Üniversitesi reformuyla yeni üniversitede Tıp, Fen, Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri kurulmuştur. Eğitim kadrosundaki boşluğu doldurmak adına Hitler Almanya'sından kaçan yabancı profesörlerle görüşülerek bir sözleşme imzalanmıştır. Dil Devrimi ve Harf devriminin ardından kütüphanelerde yeni dilde yazılı bilimsel eserlere ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu sözleşmeye madde eklenerek kaynak ihtiyacı giderilmeye çalışılmış, Türkçeye yapılan sözlü ve yazılı çeviri faaliyetleri başlamış ve yeni alfabenin bilimsel anlamda kullanıldığı alan üniversite olmuştur. Türk akademisyenler, yabancı hocaların bilimsel eserlerini, sınav sorularını ve derslerini çevirmişlerdir. Ancak sağlanan sözlü ve yazılı çeviri desteği başlarda yerinde bir adım gibi görülse de, zamanla çeviriye ihtiyaç duyan Türk öğrenciler, yabancı hocalar ile bu desteği sağlayan Türk hocalar açısından birtakım engelleri de beraberinde getirmiştir. Yaptıkları çevirilerle bilimsel alana vakıf olabilmek, Bourdieu bağlamında sermaye türlerini artırmak, yabancı profesörlerle birlikte çalışma imkânı yakalamak gibi bu sürecin olumlu yanlarının olması dışında, Türk akademisyenlerin sınav süreçlerine bile dâhil olmaları, kendilerini geliştirmek ve kendileri için bilimsel araştırma yapacak yeterli ve etkin zamanı ayıramamasına sebep olmuştur. Sözlü çevirilere dair yapılan tespitlerde yabancı hocaların öznel değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Böylelikle alaylı diye nitelenen tercümanlara yönelik bakış açıları ele alınmıştır. Çeviribilim ve çeviri tarihi alanlarında yürütülen bu çalışmanın diğer çalışmalara katkı yapması umularak söz konusu literatürü zenginleştirmesi de hedefler arasındadır.

Anahtar Kelime: *Üniversite reformu, İstanbul Üniversitesi'nde kurulan fakülteler, Almanca konuşan bilim insanları, yazılı ve sözlü çeviri faaliyetleri, çeviri tarihi.*

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi yazılı çeviri faaliyetlerinin önemli ayağı, üniversite reformudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında bugünkü anlamda bir çeviri sektörü ve çeviri piyasası henüz oluşmamış olduğu için, yazılı çeviri faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülmesi doğal bir süreçtir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ülkenin her alanda yeniden yapılanması ve harf devrimi nedeniyle çeviri faaliyetlerinin öncelikle devlet aracılığıyla finanse edilmesi ve yönlendirilmesi kaçınılmazdı. Yabancı dillerden Türkçeye yapılan çeviri faaliyetleri kadar, yeni alfabenin bilimsel anlamda ilk kullanıldığı yer yine üniversitedir. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda Almancadan Türkçeye yapılan sözlü ve yazılı çeviriler kadar, bu çevirilerin yeni alfabe ve yeni dil ile yapılmış olması da ayrı bir yeniliktir. O dönemin çeviri piyasasına bakıldığında, henüz yeni alfabe ve yeni dil ile oluşan devrimlerin yerleşmemiş bir alan olduğu gözlenmektedir. Çeviri faaliyetleri, modernleşme sürecinin bir parçası olarak öncelikle Almanca konuşan akademisyenler aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nde başlamıştır. Sözü edilen çeviri faaliyetleri yabancı profesörler aracılığıyla yeniden oluşturulan akademik alanların ve eğitim sisteminin Türkçeye aktarılması süreçlerini kapsamaktadır.

1. Tarihsel Kesişme: Hitler Almanya'sı ve Üniversite Reformu

Cumhuriyet döneminde yükseköğretimdeki modernleşme hareketi, 1933 yılında yapılan üniversite reformuyla Darülfünun'un kapatılıp, İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlar. Darülfünun'da profesörler arasında dayanışmanın kalmaması, birlik ve beraberliğin bulunmaması, kurumun dışarıdaki gelişmelere karşı duyarsızlaşması ve genel olarak yaygın bir bilgisizlik hali, Darülfünun'un kapatılmasında etkili olmuştur (Namal, 2012: 34).

Cumhuriyet ülkesinde siyaset ve eğitim sistemlerinde değişimler yaşanırken, Almanya'da da siyasi dengeler değişmiştir. Nasyonal Sosyalistlerin lideri Hitler, Reichstag'da çoğunluğa sahip olmasa da devlet başkanı Paul von Hindenburg'un (1847-1934)

desteğiyle Şansölye olmuş, 1934 yılında Hindenburg'un ölümüyle de devlet başkanlığı görevini alarak Almanya'nın Führer'i olmuştur (Hergünzel, 2007: 11-12). Devletin ekonomik durumuna bakıldığında, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığı ve ciddi maddi kaynaklara ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Diğer ülkeler sömürgecilik faaliyetlerini yürütürken; Almanya da iktisadi anlamda kendini kalkındıracak yollar arayışı içine girmiştir. Bu doğrultuda Hitler, ticaretle uğraşarak varlık elde eden Yahudilerin gelirlerini devlet tekelinde toplanacak iktisadi bir kaynak olarak görmüştür. Bu durum, devletin bekası için gücü kendi elinde tutabilmesi adına şiddete yönelmesi, birçok insanı ortadan kaldırması (nihai çözüm) ya da ülkeden sınır dışı etmesiyle sonuçlanmıştır (Erdoğan Yılmaz, 2016: 651; Arendt, 2012).

Almanya'da değişen siyasi dengeler toplumsal sistemi de doğrudan etkilemiş bu sebeple birçok birey -bu çalışma özelinde değinilen bilim insanları- ülkelerini terk etmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan İstanbul Üniversitesi'nin kurulması doğrultusunda eğitim sisteminde ihtiyaç duyulan reform için gerekli çalışmalar yürütülürken bu iki ülkede ortaya çıkan gereksinimler, bu sayede atılacak ortak adımları da gündeme getirmiştir.

Bu doğrultuda 1931 yılında Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü ve Cenevre Şehir Konseyi üyesi İsviçreli Prof. Albert Malche (1876-1956) ile görüşerek ülkeye davet etmiştir. Malche'den Türk yüksekokul sisteminin reform gereksinimlerini saptaması ve öneriler getirmesi amacıyla Darülfünun hakkında bir rapor hazırlaması talep edilmiştir. Paralel şekilde Prof. Albert Malche, Yurt Dışındaki Alman Bilim İnsanları Yardım Cemiyeti (Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland) başkanı Prof. Philip Schwartz'a yazdığı mektupta Alman mülteci bilim insanları için İstanbul Üniversitesi'nde açılacak kürsülerde görev alma imkânının olduğunu bildirmiştir. Sonuç olarak Türk Milli Eğitim Bakanlığı ile Prof. Albert Malche, Prof. Philip Schwartz ve Prof. Rudolf Nissen arasında Ankara'da bir sözleşme imzalanmış ve bu sözleşme kapsamında Almanca konuşan bilim insanları ülkeye gelmeye başlamıştır (Neumark, 2008: 15; 18).

2. İstanbul Üniversitesi'nde Kurulan Fakülteler

Yeni üniversitenin kurulmasıyla yabancı profesörlerin eğitim kadrosunda yer aldığı fakülteler Tıp Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Hukuk ve İktisat Fakültesi ve Fen Fakültesi'dir. Her ne kadar sayılarında fakültelere göre homojen bir dağılım görülme de, Tıp ve Fen Fakülteleri'nde Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri'ne oranla daha fazla yabancı profesörün ders verdiği söylenebilir.

Bu çalışmada 1- Tıp Fakültesi, 2- Hukuk ve İktisat Fakültesi ile 3- Fen ve Edebiyat Fakülteleri 3 başlık altında toplanarak, 1933-1945 yılları arasında kürsülerde ders veren yabancı profesörlere sözlü ve yazılı çeviri desteği³ sağlayan Türk akademisyenlere isim bazında değinilmiş ve yapılan çevirilerin artı ve eksi yönleri ele alınmıştır.

³ Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün ilk mezunlarından Prof. Turgut Yazıcıoğlu kendi öğrencilik yıllarında derslerin Almanca anlatıldığını ve Türk asistanların Türkçeye çevirdiğini ifade etmiştir. Çeviri yapan asistanlar, Halkalı'da ki Ziraat Yüksekokulu'nun son döneminde öğrenimlerini bitirerek özel eğitim görmek üzere Almanya'ya gitmiş gençlerdir. Döndüklerinde de yabancı bilim insanlarına asistan olarak görevlendirilmişlerdir (Widmann, 1999: 69).

2.1. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Sözlü ve Yazılı Çeviri Faaliyetleri

Türkiye'de Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinin kurulması 1980'lerden sonraya dayanmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen dönemde bugünkü anlamda bir çeviri sektörü, çeviri piyasası ve (uzman) çevirmen gibi paydaşların henüz oluşmamış olduğu, yazılı ve sözlü çeviri faaliyetlerinin devlet eliyle yürütüldüğü söylenebilir. Ayrıca çevirmenlerin dil edincine ve oluşmamış bir çeviri sistemine de yaptıkları amatör çevirilerle katılmaları, bilim insanı olmalarının dışında çeviri aracılığıyla Pierre Bourdieu bağlamında sosyal sermayelerini geliştirmiş ve dilsel sermayelerini kültürel sermayeye dönüştürmeyi kolaylaştırmıştır (Krş. Erdoğan Yılmaz, 2019, s. 418).

Üniversitenin kuruluşuna denk gelen yıllardaki çeviri sürecinde yer alan aktörleri ve paydaşları inceleyen Durdağı (2008: 29) "Çevirmenden çeviri ürünü bekleyen ve/ya çeviriye gereksinim duyanlar, yabancı hocalar ile yeni kurulan üniversitenin öğrencileri; çeviri ihtiyacını karşılamak için çevirmene görev veren de üniversite olarak çeviri sürecine katılmakta(dır)." olduğunu ifade etmiştir.

Werner Lipschitz (Biyokimya), Felix Haurowitz (Kimya) ve Zdenko Stary (Biyokimya), reform sonrası İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görevlendirilen yabancı öğretim üyeleridir ve bu isimler, kendi sahalarında dünya çapında birer otorite idiler. Yabancı hocaların ülkede kaldıkları süre zarfında imzaladıkları sözleşme gereği bilimsel yayın yapma zorunlulukları bulunmaktaydı. Dil edinçleri (Türkçe) zayıf ya da yeterli olmadığından, yabancı dilde kaleme aldıkları yayınlar Türk meslektaşları tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Örneğin, yeni kurulan üniversitenin öğrencileri dışında çeviriye gereksinim duyan Tıp Fakültesi'ndeki yabancı hocalardan Farmakolog Felix Haurowitz, Biyokimya Enstitüsü'nün ikinci başkanı olarak görev yapmış ve 50'nin üzerinde bilimsel çalışmaya imza atmıştır. Haurowitz'in Türkçeye çevirilerini Türk akademisyen Mutahhar Yenson, Nurettin Ali Berkol, Şevket Tekman ve Kirkor Sarafyan yapmıştır (Bk. Öner, 2010).

Dr. Rössler, Patolojik Anatomi Enstitüsü'nde çalışmıştır. Kendisi Prof. Dr. Philip Schwartz'a hem enstitüdeki çalışmalarında hem de çıkarmış olduğu kitaplarda yardım etmiş ayrıca yaptığı çeviriler ve tuttuğu notlarıyla Türk tıbbına büyük hizmet sunmuştur. O dönemde Horst Widmann'ın yazdığı "Böbrek Hastalıkları" adlı kitabının Almancasını Rössler düzenlemiştir. Kendisi Widmann'ın verdiği tüm dersleri Almancadan stenoyla tutmuş ve "Klinik Ders Notları"nı iki cilt halinde yayına hazırlamıştır. Böylece Türk tıbbı açısından nitelikli bir dâhiliye kitabının "çeviriye gereksinim duyanlar" olarak nitelendirilen Türk öğrencilere ulaşmasında katkı sağlamıştır (Widmann, 1999: 135).

Üniversite kürsülerinde görev yapan, Almanca konuşan bilim insanları çalıştıkları fakültelerdeki bilimsel dergilerin kuruluşuna da ön ayak olmuşlardır. Örneğin, Wilhelm Liepmann Berlin'deyken tanıştığı Yunan ve Romen Jinekoloji profesörleri ile iletişime geçerek uluslararası bir dergi yayımlamayı planlamıştır. Türk dünyasındaki ismi "Türk Jinekoloji ve Obstetrik Mecmuası"dır. Derginin sahipleri W. Liepmann ve Aykut Kazancıgil'in babası ve aynı zamanda bir dönem hocası Ord. Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil'dir. Yazılar hem Türkçe hem Almanca-Fransızca olarak yayınlanmıştır. İlk sayı 1937 yılında çıkmış ancak bu yıl itibariyle bir daha yayınlan(a)mamıştır (Widmann, 1999: 140). Wilhelm Liepmann'ın "Pratik Jinekoloji Ders Kitabı" başlıklı kitabı Sadi Irmak tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Aksoy, 2014: 520).

Türk profesörler tarafından yönetilen Histoloji-Embriyoloji Enstitüsü'ne 1930 yılında Macar asıllı Tibor Peterfi profesör olarak gelmiştir. (...) Peterfi'nin Türkiye'deki çalışmaları ile ilgili olarak 1942 tarihli "Histoloji Ders Kitabı" örnek verilebilir (Widmann, 1999: 130-131).

Tıp Fakültesi'nde yapılan yazılı çevirilerin ve dergilik gibi bilimsel etkinliklerin yanı sıra derslerde profesörlere ayrıca sözlü çeviri desteği sağlanmıştır. Söz temsili, Arif İsmet Çetingil, Tıp Fakültesi'nde Erich Frank ile birlikte çalışmış ve Nebil Bilhan, E. Frank'ın derslerini uzun yıllar Türkçeye çevirmiştir (Krş, Özden, 1999: 136). Jinekolog ve çevirmen Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Atatürk'ün doğumunun 100. yılı dolayısıyla Türkiye'ye gelen Horst Widmann'a⁴ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde verilen konferansta simultane çeviri desteği sağlamış ve Figen Şakacı ile yayına hazırladığı söyleşi türündeki "Her Doğum Bir Mucizedir (2005)" adlı kitabında bu kareye ait bir görsele de yer vermiştir (Kazancıgil, 2005: 313).

Yabancı profesörler, derslerde kendilerine sunulan sözlü çeviri desteği sayesinde Türk akademisyenler ve öğrencileriyle iletişim kurabilmeyi başarmışlardır. Derslerin sözlü çeviri yoluyla aktarılmasından bazı yabancı hocalar memnun kalırken, bazı hocalar ise derslerde çevirinin uzun sürmesinden dolayı ders süresinin yetmemesinden ve hocaların anlatmak istediklerinin tamamını bir ders süresinde aktaramadıklarından yakınmışlardır.

Almancadan Türkçeye yapılan çevirilerden memnun olan isimlerden biri de cerrahi profesörü Rudolf Nissen'dir. Nissen, derslerin sözlü çeviri yoluyla işlenmesinden hem yabancı bilim insanlarının hem de Türk öğrencilerin memnun olduğunu, dersi veren bilim insanlarının açık ve basit cümlelerle konuşmak durumunda olduğunu ve her cümlenin değil de birbirleriyle bağlantılı ifadelerin tercüme edildiği belirtmiştir. Dersler ve seminerlerde genellikle ardıl çeviri yönteminin benimsendiği dile getirmiştir. Gerek yabancı bilim insanları gerek tercümanlar ifadeleri kısa tutarak, zamanı daha verimli kullanmaya çalışmışlardır (Widmann, 1999: 376).

2.2. İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nde Sözlü ve Yazılı Çeviri Faaliyetleri

Yurt dışına eğitim amacıyla gönderilen Türk öğrenciler⁵, ülkeye döndüklerinde üniversitenin eğitim kadrosunda yer almıştır. Bazıları da enstitü müdürü olarak görev yapmıştır. Sözü edilen yönetici kadrosundaki Türk akademisyenlerden biri de Mümtaz Turhan'dır. Horst Widmann "Atatürk ve Üniversite Reformu: Almanca Konuşulan Ülkelerden 1933 Yılından Sonra Gelen Öğretim Üyeleri" adlı kitabında Pedagoji ve Psikoloji kürsüsünün, Almanya'da doktorasını yapmış Türk psikoloğu Mümtaz Turhan tarafından 1936 yılında yönetildiğinden, öte yandan Turhan'ın Psikolog Wilhelm Peters'in "Ergenlik ve Delikanlılık Çağı: İnsan Ruhunun Tekâmülüne ait Bir Fası" adlı ders kitabını Türkçeye çevirdiğinden bahsetmiştir. Mümtaz Turhan ayrıca 1942'de Ernst Kretschmer'in "Beden Yapısı ve Karakter: Konstitüsyon Problemi ve Mizaçlar Bilgisi Hakkında Araştırmalar" adlı kitabını tercüme etmiştir (Aksoy, 2014: 188).

⁴ "Atatürk ve Üniversite Reformu: Almanca Konuşulan Ülkelerden 1933 Yılından Sonra Gelen Öğretim Üyeleri" adlı kitabın yazarı.

⁵ "Atatürk, bir öğrenciyi sınavda görüp onunla ilgilenmiş, parlak bir öğrenci olduğuna inandığı için onu kimyager ve tarihçi George Sarton'un (1884-1956) yanına Amerika'ya göndermiştir. Aydın Sayılı, yaptığı bilimsel çalışmayla dünyadaki ilk Bilim Tarihi doktora unvanının sahibi olmuştur. Daha sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) Bilim Tarihi kürsüsünü kurmuştur. Kazancıgil ile "Osmanlı Türklerinde İlim" başlıklı kitabı birlikte hazırlayan Sevim Tekeli de, Aydın Sayılı'nın öğrencisidir." (Kazancıgil, 2005: 350).

Batı'da eğitim gördükten sonra ülkeye dönen Türk akademisyenlerden bir diğeri Salih Zeki Bey'dir. Kendisi modern astronominin, modern fiziğin ve modern matematiğin temelini kuran bir isim olmuştur. Rasathanenin organizasyonu ilk olarak Salih Zeki Bey tarafından yapılarak İcadiye Tepesi'ne taşınmış ve burada yüksek fiziğin okutulmasını sağlamıştır. Salih Zeki Bey, matematiğin yanı sıra Henri Poincare'in kitabı gibi önemli felsefe kitaplarını da Türkçeye çevirterek bir kültür hareketi yaratmış ve Türkiye'de ilk defa bütün eski yazma eserleri araştırarak bilim tarihini inceleyen kişi olmuştur (Kazancıgil, 2005: 345-346).

Felsefe tarihi doçenti H. Vehbi Eralp, Hans Reichenbach'ın lojistiğe ait derslerini Türkçeye çevirerek kitabı "Lojistik" adıyla yayımlamıştır. Eralp ayrıca Alfred Weber'in de çevirilerini yapmıştır. 1938 yılında yayınlanan "Felsefe Tarihi" adlı kitap örnek verilebilir (Aksoy, 2014: 201; 235).

Ernst von Aster'in "Fransız İhtilali'nin İçtimai Tarihi" başlıklı eseri 1927 yılında M. Nermi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca von Aster'in "Yeni Zaman Felsefesi" başlıklı yazısı Orhan Sadettin tarafından (Widmann, 1999: 168) ve "Bilgi Teorisi ve Mantık" adlı bilimsel kaynak, 1945 yılında Macit Gökberk tarafından Türkçeye kazandırılmıştır (Aksoy, 2014: 109).

Heinz Anstock, İÜ Edebiyat Fakültesi Almanca Bölümü'nün kurucularından olup, Almanca öğretmeni olarak Türk liselerinde görev yapmıştır. Prof. Stern ile birlikte "Deutsch für Türken (Türkler için Almanca)" adlı ders kitabını yayımlamıştır (Widmann, 1999: 170). Bireysel çalışması da 1954'te yayınlanan "Deutsche Syntax: Lehr-und Übungsbuch" adlı ders kitabıdır (Aksoy, 2014: 104).

Erich Auerbach, Türkiye'de 11 yıl mülteci olarak kalmıştır. 1942-1945 yılları arasında "Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländische Literatur" başlıklı büyük filoloji eserini kaleme almış ve 1946'da Berner Verlag Francke'de yayımlanmıştır. Türk öğrenciler için E. Auerbach'ın "Roman Filolojisi'ne Giriş" adlı eseri yayımlamıştır ve kitabın çevirmeni o dönemdeki Türk asistanı Süheyla Bayrav'dır (Widmann, 1999: 173) Chanson de Roland'ın "Chanson de Roland'dan Parçalar" başlıklı kitabında Süheyla Bayrav'ın ismini yayına hazırlayan olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul'da yaklaşık 3 yıl kaldıktan sonra Fransa'ya dönen Fransız dil bilimci ve tarihçi Georges Dumézil⁶ (1898-1986), Tevfik Esenç'i Paris'e götürmüş, birlikte telaffuz ve konuşma testleri yapmışlardır. Bundan sonra Esenç, her sene Paris'e giderek bu çalışmalara katkısını sürdürmüş ve 1950'lerden sonra Dumézil'in yayımladığı eserde ikinci isim olarak yerini almıştır. Bu kitaplar "Kafkasya Dilleri ve Geleneklerinin Anadolu'daki Belirtileri, Ubih Dili Karşılaştırmalı Anlatım" gibi klasik eserler ve önemli bir de dergidir (Kazancıgil, 2005: 68).

Tıp Fakültesi eğitim kadrosundan Rudolf Nissen yabancı hocalara sağlanan sözlü çeviri desteğinden memnun kalırken, Wolfgang Gleissberg derslerin tercüman desteğiyle yapılmasından istediği verimi almadığını düşünmüştür. Zira kendisinin ve birçok yabancı hocanın Türk öğrencilerle istedikleri iletişimi kuramadığını, tercümanın anlaşılır ifadeler

⁶ Türkçeyi bazı hocalar gibi kısa sürede öğrenmiştir. Aykut Kazancıgil, babası Ord. Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil ve Dumézil arasında geçen sohbeti şu cümlelerle aktarmıştır: "Tevfik Esenç gelmiş ve babamı bekliyor. Aşağıdan bu haber gelince Tevfik Bey'i hemen yukarı davet ettiler. Dumézil iyi Türkçe bildiği için, karşılıklı konuşmaya başladılar." (Kazancıgil, 2005: 67).

kullanamadığını ya da yabancı dile ve ana diline iyi derecede hâkim olmasının çeviri ve aktarım için yeterli olmadığını düşünmüştür. Ona göre bunların yanı sıra tercümanın derste ele alınan bilimsel konuyla da en az dersi veren profesör kadar ilgilenmiş olması gerekiyordu. Konu hakkında derin bilgi sahibi olmadan, dersin işlevsel bir tercümesinin yapılmasının imkânsız olduğu düşüncesindeydi. Bu çerçevede tüm bu vasıfları taşıyan tercümanları bulmak mümkün değildi. Öte yandan tercüman olarak görev yapan asistanlar bu nitelikleri taşıyor olsalardı, yabancı profesörlere ihtiyaç duyulmazdı. Bir süre sonra Türk öğrenciler yabancı hocaların az çok Türkçe öğrendiğini fark ettiğinde, onlardan dersi Türkçe vermesini istemişlerdir (Widmann, 1999: 375). Bu durum da öğrencilerin kötü bir Türkçeyle verilen o dersi, tercüme edilene tercih ettiklerini göstermektedir.

2.3. İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakülteleri'nde Sözlü ve Yazılı Çeviri Faaliyetleri

İÜ Hukuk Fakültesi'nde Andreas B. Schwarz, Ernst Hirsch, Richard Honig ve Karl Strupp gibi birçok yabancı profesör çalışmıştır.

Hukuk Fakültesi tarafından 1936 yılında kurulan İktisat Fakültesi'nde ders veren yabancı bilim insanları da Alexander Rüstow, Alfred Isaac, Fritz Neumark, Gerhard Kessler, Josef Dobretsberger ve Wilhelm Röpke'dir (Özden, 2010: 164).

Darülfünun'un kapatılmasının ardından İstanbul Üniversitesi 1933 yılında kurulmuş ve yükseköğretim kurumunda fiziki açıdan birçok eksik olsa da ilk akademik yılı başlamıştır. Widmann (1999: 97), üniversitenin söz konusu dönemdeki genel durumuna, derslerin nasıl yürütüldüğüne ve derslerde yapılan sözlü çevirilere dair Prof. Philip Schwartz'ın anılarına şu cümlelerle yer vermiştir:

“Üniversitenin yapım ve onarım çalışmaları sürüyordu. Bitmemiş dersliklerde, masaların, sandıkların üstüne oturarak veya ayakta durarak derslere başladık. Bir Türk meslektaş cümle cümle dersimi çeviriyordu”.

Gerek yabancı profesörlerin kendi asistanları gerekse bölümdeki doçentler, derslerde ve seminerlerde onlara tercüman olarak yardımcı olmuşlardır. Ancak Prof. P. Schwartz'ın kendisine sağlanan çeviri desteğinden memnun olup olmadığını yukarıdaki ifadeleri yoluyla anlamlandırmak güç bir durumdur.

Öte yandan Türk asistanların hepsi çeviri yapabilecek kadar Almanca bilmiyor, daha çok Fransızca az da olsa İngilizceye hâkimlerdi. Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Ömer Celal Sarç ve İktisat Fakültesi öğretim üyesi Muhlis Ete ileri derecede Almanca bildiğinden ötürü, İktisat Profesörleri Wilhelm Röpke ve Fritz Neumark tercümanları konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır. Ancak bu iki isim tercüman olarak görev yapmayı bıraktıktan sonra, yabancı hocalar kendilerine tahsis edilen tercümanın yetkin olduğu dil bilgisine göre dersleri bazen Almanca, bazen Fransızca ya da İngilizce vermek zorunda kalmışlardır (Neumark, 2008: 134).

Yabancı bilim insanları Türkçeyi zamanla anlamaya başladığında, verdikleri derslerde ve seminerlerde anlattıklarının Türkçeye çevirisinde inceliklerin ve nüans farklarının kaybolduğunu, tercümanların çeviride hatalar yaptığını dile getirmişlerdir. Tercüme desteğiyle verilen dersler, oldukça uzun sürdüğünden yabancı hocalar yaptıkları

müfredat programının da gerisinde kalmıştır. Çünkü derste anlatılanlar⁷, önce Almancadan Fransızcaya veya İngilizceye daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Bu gibi sebeplerden ötürü öğrencilerle iletişim kurmada aralarında bir aracı olmasından yeterli memnuniyeti duy(a)mayan yabancı profesörlerden bazıları, Türkçe öğrenmeye gayret göstermişlerdir.

Fritz Neumark, Türkçe öğrenen birkaç isimden yalnızca biri olup sözlü çeviri desteğini pek işlevsel bulmadığını ve bu durumun yavaş yavaş bir işkenceye dönüşmeye başladığını belirtmiştir. Prof. Neumark çeviriden kaynaklı hataların sıkıntısını çekmemek ve öğrencilere de çektirmemek adına, tercümansız ders verebilecek kadar Türkçe öğrenmeye başlamanın doğru bir adım olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple iki yıl sonra derslerini tercüman olmadan verecek kadar Türkçe öğrenebilmiştir. Ders kitaplarını ve makalelerini başlarda Almanca ya da Fransızca kaleme almış ve asistanlar ya da doçentler Türkçeye çevirmişlerdir. Daha sonraları Türkçe dil bilgisi dâhilinde, yapılan çevirileri kendisi kontrol etmeye başlamıştır. Beş yıl sonra da Türk meslektaşlarının desteğiyle, bilimsel yayınlarından bir bölümünü doğrudan Türkçeye çevirerek yazabilmiştir (Neumark, 2008: 135).

Özata (2013: 133), Hukuk Fakültesi'ndeki sosyoloji dersiyle ilgili Niyazi Berkes'in bir anısına şöyle değinmiştir:

“İktisat Profesörü Gerhard Kessler, bağıra bağıra konuşuyor, tercüman onun kullandığı özel terimlerin anlamlarını bilmediğinden sözcüklerden yalan yanlış bulduğu karşılıklar kullanıyordu. Başta Nusret Hızır ve biz olarak bütün sınıf kahkahalara boğuluyordu. Zavallı (yazarın vurgusu) Kessler bunu, Türklere özgü bilim sevgisine vererek büsbütün heyecanlanarak daha da bağırıyordu.”

Hem yabancı hem Türk akademisyenlerin sözlü çevirilere getirdiği kendi yorumları aracılığıyla yabancı hocalardan bazılarının sözlü çeviri desteğinden memnun olduğunu, bazılarının kendilerini müfredatın oldukça gerisinde bırakması gibi birçok sebepten ötürü memnun olmadığını veya Prof. Kessler gibi yalnızca derslerine odaklanıp çeviri sürecinin detaylarını arka plana bıraktığı söylenebilir.

Sözlü çeviri desteğinden memnun olan isimlerden biri Tıp Profesörü Rudolf Nissen, diğeri de Kent Bilimci Ernst Reuter'dir. R. Nissen, hatırlarında çeviri yönteminin hem yabancı bilim insanları hem Türk öğrenciler açısından işlevsel ve yeterli olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir. (...) E. Reuter ise, ders notlarını ve müsveddelerini güzel bir biçimde Türkçeye çeviren iyi bir tercümanı olması şartıyla tüm derslerini Türkçe vermekte hiçbir zorluk yaşamadığını dile getirmiştir. Reuter öte yandan İstanbul'da kaldığı ve Anadolu'da yaptığı gezilerle de Türkçesini hızla ilerletmiştir (Widmann, 1999: 349).

Diğer taraftan F. Neumark, fen bilimleri alanındaki derslerdeki ile sosyal bilimsel alanındaki derslerdeki üslup inceliklerinin birbirinden farklı olduğunu altını çizerek çeviriye yönelik sıkıntıların sosyal bilimlerde daha fazla göze çarptığını vurgulamıştır. Ayrıca tercümanların yabancı dile ve yabancı dildeki kavramların Türkçedeki karşılıklarına vakıf olması ve çeviri alanındaki yetenek ve edinc gibi birçok faktörün bunda rol oynadığı yadsınamaz bir durumdur (Neumark, 2008: 135-136).

⁷ Prof. Dr. Mustafa Celal Saraç (1906-1998) bir sohbetinde, derslerin Fransızca ve Almancadan doçentler tarafından Türkçeye tercüme edildiğinden bahsetmiştir (Özata, 2013: 134).

Yabancı profesörlerin hazırladığı sınav soruları, Türk asistanlar ve doçentlerce Türkçeye çevrilmiş ve sınav kâğıtları yine onlar tarafından okunup notlandırılmıştır (Özata, 2013: 134). Tıp, Fen ve Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri'nde Türk akademisyenlerin bu süreçte yaptığı tüm sözlü ve yazılı çeviri faaliyetleri değerlendirildiğinde, diğer fakültelerden farklı olarak Tıp Fakültesi'nde yürütülen laboratuvar derslerinde de Türk akademisyenlerin tercüman olarak görev yaptığı ve daha yoğun bir tempoda çalıştıkları ileri sürülebilir.

Bu çerçevede öğretimin öğrenci açısından asıl yönünü Türk doçentlerin ve asistanların yüklendiği görülmektedir. Yaptıkları çeviriler yoluyla alana daha vakıf olabilmek, kültürel sermayelerine birçok artı katmak, yabancı profesörler ile birlikte çalışma fırsatı yakalamak gibi bu sürecin olumlu yanlarının olması dışında Türk akademisyenlerin sınav süreçlerine de dâhil olması gibi zaman alan birçok eylem sebebiyle, Türk öğrencilerin kendilerini geliştirmek ve kendileri için bilimsel araştırma yapacak yeterli ve etkin zaman ayıramamışlardır.

Sözlü çevirilerde yukarıda ifade edilen durumlar yaşanırken, Almanca konuşan bilim insanlarının kaleme aldığı kitaplar ve Türk akademisyenlerin yaptığı çeviriler yoluyla kütüphanelerdeki kaynak sayısı artmıştır. Örneğin, G. Kessler'in 1934 yılında "Sosyoloji" (Soziologie), 1938 yılında "İçtimaiyata Başlangıç" (Einführung in die Gesellschaftslehre), 1940 yılında "Kooperatifçilik" (Genossenschaftswesen) ve aynı yıl "İktisat Tarihi" (Wirtschaftsgeschichte) ve 1945'te de "Sosyal Politika" (Sozialpolitik) adlı kitapları yayımlanmıştır. Yaşının ilerlemiş olması Türkçeyi iyi derecede öğrenebilmesine engel olduğundan dolayı, derslerini ve yayınlarını meslektaşları Türkçeye tercüme etmiştir (Hänlein, 2006: 42). Söz temsili "İçtimaya Başlangıç" adlı kitabının çevirmeni Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur (Aksoy, 2014: 435).

Tablo 1. İstanbul Üniversitesi Yayınları Dökümü (1933-1942)

Yayın Çeşidi	Adet
Üniversite Tarafından Bastırılan Kitap	175
Öğretim Üyelerinin Bastırdığı Kitap	35
Çeviri Kitap	42
Toplam	252

(Bilsel, 1943; akt. Türk ve Çınar: 2013, 51)

Tablo 1'de görüldüğü üzere 1933-1942 yılları arasında toplamda yeni dilde 252 adet yayın bilimsel alana kazandırılmıştır. Bu eserlerin dışında Almanca konuşan bilim insanları, öğrencilerin derslerde ve seminerlerde kendilerinden daha çok istifade etmesini sağlamak amacıyla gerekli görülen Almanca ve Fransızca yazılan kitapların Milli Eğitim Bakanlığınca Türkçeye tercüme edilmesi gibi faaliyetlere de katkıda bulunmuşlardır. Bu bağlamda yabancı profesörlerin sözleşmedeki şartlara riayet ederek hem kütüphanedeki kaynakların sayıca artmasını sağlamak amacıyla hem de Harf Devrimi sonrasında yeni dilde eksikliği hissedilen konulara göre bilimsel eserleri kaleme aldıkları söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışma; 1933 yılı İstanbul Üniversitesi reformu ve Hitler Almanya'sının kaotik atmosferinin kesiştiği dönemde, kendi ülkelerini terk ederek Türkiye'ye gelen Almanca konuşan bilim insanlarının yeni üniversitenin eğitim kadrosunda yer almaları neticesinde ülkede başlatılan yazılı ve sözlü çeviri faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tıp, Fen, Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri bazında yabancı profesörlerin kendi dillerinde kaleme aldığı bilimsel eserlerin hangi Türk akademisyen(ler) tarafından, hangi

yıllarda Türkçeye çevrildiğinin yanı sıra derslerde, seminerlerde ve konferanslarda onlara sözlü çeviri desteği sağlayan Türk hocaların tercüman kimliklerine yönelik getirilen yorumlara değinilmiştir. Sözlü ve yazılı çevirilerin artı ve eksilerine yönelik yabancı hocaların getirdiği değerlendirmeler, profesörlerin kendi görüşleriyle aktarılırken bu durumun Türk akademisyenlere nasıl yansıdığına da eleştirel bir bakış getirilmiştir.

Harf Devrimi ve Dil Devrimi ile birlikte kütüphanelerde yaşanan kaynak eksikliği, Türk Hükümeti ve yabancı hocalar arasında imzalanan sözleşme kapsamında Türkçeye çevrilen bilimsel eserler yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çeviri eserlerin toplamda ne kadar olduğu ve üniversite tarafından, öğretim üyeleri tarafından bastırılan kitapların dışında telif ve çeviri kitapların nicel sayılarına yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, S. (Haz.) (2014). *İstanbul Üniversitesi yayınları bibliyografyası 1933-2015: Kitaplar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.
- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te* (Ö. Çelik, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilsel, C. (1943). *İstanbul üniversitesi tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Durdağı, A. N. (2008). *Çeviri yoluyla kavram aktarımı sürecinde üniversitenin rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan Yılmaz, Ş. (2016). Kötülüğün sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te. *The Journal of Academic Social Science (Asos Journal)*, Yıl: 4, Sayı: 33, ss. 645-651.
- Erdoğan Yılmaz, Ş. (2019). İstanbul Üniversitesi reformu: Yayıncılık faaliyetlerinde Türk akademisyenlerin çevirmen ve yazar kimlikleri ile Bourdieu sosyolojisi arasındaki ilişki. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, Cilt 7, Sayı: 4, ss. 412-422.
- Hänlein, A. (2006). *Gerhard Kessler: Türkiye'de sürgün bir Alman sosyal politikacı* (A. Hekimler, Çev.). *Çalışma ve Toplum*, 2006/2, ss. 31-47.
- Hergünel, C. (2007). *1940'lar Türkiye'sinde Nazizm'in edebiyat çevreleri üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kazancıgil, A. ve Şakacı, F. (2005). *Her doğum bir mucizedir: Aykut Kazancıgil kitabı* (1. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933-1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 14-19.
- Neumark, F. (2008). *Boğaziçine sığınanlar: Türkiye'ye iltica eden Alman bilim, siyaset ve sanat adamları 1933-1953* (Ş. A. Bahadır, Çev.). İstanbul: Neden Kitap.
- Öner, G. P. (2010). İstanbul üniversitesi İstanbul tıp fakültesi biokimya (kursüsü) anabilim dalı tarihçesi. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt 73, Sayı 2, ss. 61-66.
- Özata, M. (2013). *Atatürk bilim ve üniversite*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Özden, A. (2010). Ord. Prof. Dr. Erich Frank. *Güncel Gastroenteroloji*, Cilt 14, Sayı 4, ss.155-165.
- Türk, F. ve Servet, Ç. (2013). Türkiye ile Almanya arasındaki bilimsel ilişkiler: Türk-Alman üniversiteleri. *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, ss. 45-65.
- Widmann, H. (1999). *Atatürk ve üniversite reformu (Almanca konuşulan ülkelerden 1933 yılından sonra gelen öğretim üyeleri)* (A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Kalcı Yayınevi.